

УДК 37(091)(477)

ПЕТРЕНКО Оксана Борисівна –
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного гуманітарного університету,
ORCID iD: 0000-0001-6906-3542,
e-mail: o.b.petrenko@gmail.com

ГАННА ІВАНІВНА СУХОМЛИНСЬКА – ПЕДАГОГ, ПОПУЛЯРИЗАТОР ДОРОБКУ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування проблеми. 100-річчя видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського відзначається цього року у всьому світі: ця дата включена у міжнародний календар ЮНЕСКО. Внесок українського директора сільської школи у світову педагогіку незаперечний. Але не знали б ми стільки про Василя Олександровича і не оцінили б його реальну роль у світовій педагогіці, аби не його дружина, мати його дітей, товариш, колега, учителька Павлівської середньої школи – Ганна Іванівна Сухомлинська (Девятова).

Написати 48 книг, понад п'ятисот статей, півтори тисячі казок, працювати кожного дня з п'ятої ранку до сьомої-восьмої години вечора могла лише людина, яка була щаслива, затребувана, впевнена у тому, що у сім'ї все добре. І таку впевненість, затребуваність, можливість працювати і творити Василю Олександровичу давала, насамперед, його дружина.

Феномен особистості Василя Сухомлинського може бути більш зрозумілим тоді, коли буде усвідомлена роль Ганни Іванівни Сухомлинської, педагогічна й просвітницька діяльність якої у вітчизняній педагогічній науці на сьогодні не оцінена і осмислена.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти діяльності Г. І. Сухомлинської розкрито в останньому прижиттєвому інтерв'ю з нею Л. Рябоконт «Педагогічне соло в сімейному супроводі» у газеті «День» 23 вересня 2003 року [10], у передмові до якого авторка безспідставно стверджує, що всі відомі на сьогодні твори «пізнього» Сухомлинського «побачили світ завдяки ... колосальній праці дружини Анни Іванівни Сухомлинської, а потім і їхньої дочки – Ольги» [10].

В інтернет-виданні всеукраїнського тижневика «Україна-Центр» журналістка Ольга Степанова опублікувала статтю «Человека воспитывать можно только добром» (07. 04. 2018 р.), у якій зазначає: «Нам би дуже хотілося написати саме про Ганну Іванівну. З якоїсь причини про неї написано дуже мало. Але ж вона не тільки створювала разом із чоловіком «Школу радості» і викладала в ній,

але й ростила дітей, забезпечувала побут великого педагога, навіть одягала його сама» [11].

Однак в зазначених публікаціях акцент зроблено на сімейній, особистісній лінії життя Ганни Іванівни, при цьому педагогічна, просвітницька діяльність Г. І. Сухомлинської не проаналізована і не стала предметом окремого дослідження.

Мета статті – схарактеризувати педагогічну й просвітницьку діяльність Ганни Іванівни Сухомлинської як популяризатора доробку Василя Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ганна Іванівна Сухомлинська (Девятова) (14.02.1918 – 08.09.2003) народилася у селі Мутасєво Моршанського району Тамбовської області у сім'ї службовця: батько Іван Григорович працював у лісовому господарстві, а мати Катерина Михайлівна займалася господарством. Після закінчення школи у 1935–1939 рр. навчалася у Куйбишевському педагогічному інституті на педагогічному факультеті, отримала кваліфікацію викладача педучилища і дошкільної підготовки. У 1939–1941 рр. працювала у Воткінському педагогічному училищі Удмуртської АРСР викладачем педагогіки і психології. У 1941–1944 роках – інспектор Наркомосу Удмуртії, завідувачка відділу евакуйованих дитячих будинків.

У 1943 році керівництво направило її перевірити готовність до нового навчального року дитячих будинків в селищі Ува під Іжевськом і заодно перевірити середню школу, де у той час працював директором Василь Олександрович. Як згадувала сама Ганна Іванівна, директор їй сподобався. Незабаром вона одержала від нього лист, у якому він запрошував її ще раз приїхати з перевіркою до нього у школу. Час був військовим, без спеціального дозволу переїжджати з місця на місце було тоді неможливо. Тому між ними зав'язався, за висловом Ганни Іванівни, «поштовий роман» [10]. Через рік, у 1944 р. молоді педагоги одружилися.

Василь Олександрович у листах до рідних так описував цю подію: «Здрастуй дорога сестра Міля! ... Про себе писати багато не буду. Після важкого поранення я звільнений з армії. Був двічі поранений: перший раз легко

(у ліву ногу, в обличчя й у праве око,) другий раз важко під Ржевом, і тепер я інвалід, але духом не падаю. Важко було звикати з однієї рукою, але тепер звик. Почуваю себе поки нічого. Працюю директором середньої школи з липня 1942 року.

Прагну виїхати додому, але для цього треба виклик від облвну або від обкому партії. Міля, дорога сестра, потурбуйся про те, щоб Ваня надіслав мені скоріше виклик, тому що жити далі я не можу. Тут дуже суворий клімат, зима до травня місяця, морози до 50 градусів, а мене одяг дуже поганий ...

Мама й Міля, повідомляю вас, що я одружився. Не засуджуйте мене, тому що жити самому мені неможливо, ви собі представляєте. Мене війна так скалічила, що самому жити ніяк не можна. Я познайомився з нею ще в 1942 році, її звать Ганна Іванівна, тепер вона пише на моє прізвище. Вона працює в Наркомосі Удм. АРСР, завідує дошкільним відділом, закінчила Куйбишевський педінститут, педагогічний факультет. Живе в місті Іжевську. Це дуже близько від місця моєї роботи. Часто приїжджає до мене й допомагає мені завжди у важкі моменти мого життя. Я думаю їхати на Україну з нею, тому що мені самому взагалі не доїхати. Вона дуже гарна людина, любить мене щиро, віддана мені так, як і я їй. Мама, я хочу, щоб ми жили разом, і щоб усе було добре» (11.02.1944. Лист сестрі Мілі) [8, с. 2]. І ще у листі брату Івану: «В Удмуртії я одружився. Майже два роки був з нею знайомий. ... Розумна, розвинена, сердечна дівчина. У нас є спільні прагнення і спільні інтереси. Ми любимо одне одного і віддані одне одному ...» [7, с. 34]. Ми свідомо навели уривки з двох листів, позаяк вони переконливо свідчать: Ганна Іванівна була «віддана» Василю Олександровичу і він це цінував з перших днів їхнього сімейного життя.

Як тільки було звільнено Україну, подружжя поїхало на Батьківщину Василя Олександровича, причому Ганна Іванівна, за її висловом, зовсім «не мріяла» жити в українському селі, вони «їхали в гості» [11]. Однак в Онуфрїївці, куди приїхали молоді педагоги, вони виявилися єдиними з вищою освітою, хто не був під окупацією, що на той час було вкрай важливим. Василя Олександровича відразу ж призначили завідувачем райвно, а Ганну Іванівну – директором Онуфрїївської середньої школи [11]. З квітня 1944 по 15 серпня 1948 року вона працювала і директором, і вчителем 5–10-х класів. У 1945 році Ганна народила сина Сергія, а у 1946 – дочку Ольгу.

У 1947 році Василь Сухомлинський важко захворів, видужав тільки через рік і після лікарні, ще ослаблений, попросився

директором середньої школи в с. Павлиш недалеко від Онуфрїївки, куди педагог і переїхав разом із сім'єю у 1948 р. відразу після призначення.

У Павлиській середній школі Ганна Іванівна пропрацювала вчителем російської мови і літератури із серпня 1948 р. по 25 серпня 1971 р. [7].

Про сутність педагогічної діяльності Ганни Іванівни ми можемо скласти уявлення з аналізу відповідних праць Василя Олександровича. Так, у статті «Наш педагогічний колектив» педагог зазначав: «Анна Іванівна Сухомлинська працює в школі двадцять років, а загальний стаж її 28 років. ... Її бібліотекою користується не менше половини батьків. Особливе місце займає тут література для дошкільного, молодшого шкільного, середнього й старшого шкільного віку – той мінімум, який, за переконанням нашого педагогічного колективу, повинен бути прочитаний у роки дитинства, отроцтва і юності. Цей мінімум багато раз обговорювався на засіданнях педагогічної ради, поступово він став зразком для комплектування шкільної бібліотеки.

Ганна Іванівна вивчає читання в сім'ї, розмовляє з дітьми початкових класів, знає їхні читацькі інтереси й смаки, допомагає вчителям початкової школи в позакласній роботі. Вона й керівник літературної творчості учнів у масштабі всієї школи. Час від часу в нас проводяться літературно-творчі вечори, у яких беруть участь учні всіх класів. Діти читають тут свої розповіді, нариси, вірші. Кілька років назад на цих вечорах стали читати свої творчі роботи вчителі. Тепер участь учителів у літературно-творчих гуртках стала традицією. Крайці розповіді, нариси й вірші, написані учнями й учителями, щорічно відбираються для рукописного літературного щорічника «Наша творчість» [12].

У «Повісті про вчителя Сухомлинського» Б. Тартаковського (1972) теж знаходимо характеристику педагогічної діяльності Ганни Іванівни: і колеги, і Василь Олександрович вважали її дуже обов'язковою, строгою, «людиною з широким педагогічним світоглядом, більш тверезою (за Сухомлинського – О. П.) в оцінках реальних можливостей» [18, с. 133], яка «не дивлячись на свою доброту і любов до дітей, не пробачить ліні, недбайливості» [18, с. 152].

Показовим є той факт, що у Павлиській середній школі з 1966/67 н. р. директором, незважаючи на відсутність офіційних директив, запровадив викладання курсу «Культура взаємовідносин у сім'ї» (етичний курс «Сім'я, шлюб, любов, діти»), зауважуючи: «Ми вже кілька років вчимо юнаків і дівчат, як готуватися до шлюбу і жити

подружнім життям, у чому полягає висока культура взаємовідносин у сім'ї, як виховувати своїх дітей. Звичайно, викладати цей дуже важливий предмет в умовах, коли в навчальному плані на подібні теми не виділяється жодної години, нелегко. Але хоч би які були труднощі, ми долаємо їх, бо знаємо, що предмет цей не менш важливий, ніж математика, фізика, хімія ... Якщо не найважливіший ... Не всім бути фізиками і математиками, а батьками бути всім, чоловіками й дружинами – всім» [16, с. 85–86]. Уроки окремо для хлопців проводив Василь Олександрович, а для дівчат – Ганна Іванівна.

У праці «Народження громадянина» Василь Олександрович зазначав, що викладання курсу доручав лише досвідченим педагогам, особливо це стосувалось бесід з дівчатками, які педагог називав «вихованням материнської гордості» [17, с. 355]. У бесідах, що проводила з дівчатами на заняттях Ганна Сухомлинська, головною була думка: «Я, дівчина, – завтрашня мати. Природою і суспільством на мене покладено високу місію – повторити у дітях себе і того, кого я люблю, переказати в дітей все краще, створене людством. Я мушу бути мудрою, вимогливою і обачливою. Я – жінка, мої відносини з чоловіком ведуть до народження дітей. Любов – це велике, благородне почуття, але воно не повинно затьмарювати думки про те, що мої відносини з чоловіком ведуть до створення сім'ї. Я мушу бути гордою, недоступною, непохитною; я мушу бути в сто раз мудрішою від чоловіка – батька моїх дітей, бо в місії продовження роду людського, збереження й примноження духовних багатств людства природа поклала на мене незрівнянно більшу відповідальність, ніж на нього» [17, с. 355].

На нашу думку, той факт, що такі уроки проводило подружжя Сухомлинських – досвідчені педагоги не було випадковим. Підкреслення першорядної важливості культурного, сімейного й природного середовища для формування особистості учнів безпосередньо відповідало контексту творчості Василя Сухомлинського і переконанням Ганни Іванівни. При цьому у Ганни Іванівни склалися «чисті, доброзичливі відносини» з учнями, вони їй дуже довіряли. Ганна Іванівна усі роки була класним керівником, вболівала за кожну дитину і її сім'ю, постійно зустрічалася з батьками своїх учнів. Педагог була впевнена, що дуже важливо розмовляти з учнем, «як рівний з рівним, щоб він не відчув, що до нього опускаються» [18, с. 161].

У Павлівській середній школі особливою популярністю користувалися літературно-творчі гуртки, гурток з історії мистецтв, які, серед інших, організувала й вела Ганна Іванівна.

Вечорами педагоги часто обговорювали проблеми своїх вихованців, шукали шляхи вирішення непростих ситуацій, намічали перспективи подальшої діяльності. Саме у такі вечірні години було обговорено план створення «Школи радості», план розділу «Важкі долі» до книги «Верьте в человека» [18].

Визначаючи найбільш характерні риси Василя Олександровича, Ганна Іванівна Сухомлинська у своїх спогадах зазначала: «Василь Олександрович був різним: добрим, ласкавим, уважним, турботливим, чуйним, гнівним, суворим, але ніколи не був байдужим» [14, с. 35]. Небайдужість була притаманною і для Ганни Іванівни, яка не просто працювала вчителькою російської мови й літератури у Павлівській школі, а й була «лідером у педагогічному колективі не як дружина директора, а як досвідчений педагог і добрий організатор», – згадував завідувач Онуфріївського відділу освіти В. Д. Гарбуз [7, с. 36].

Після виходу на пенсію Г. І. Сухомлинська переїхала до Києва, де проживала з донькою, постійно займалася впорядкуванням матеріалів Василя Олександровича.

Діяльність Ганни Іванівни як популяризатора спадщини педагога потребує ґрунтовного аналізу. Після смерті чоловіка Г. І. Сухомлинська взяла на себе обов'язки упорядника його літературно-педагогічної спадщини.

Саме Ганна Іванівна систематизувала і впорядкувала практично усі праці педагога, і вперше вирахувала фонд спадщини Василя Олександровича: «книги, статті (понад 600), художні мініатюри (1200): з них книги (зокрема й тематичні збірники, казки) – 65 назв 53 мовами народів світу (наприклад, «Серце віддаю дітям» – 55 видань 32 мовами, «Народження громадянина» – 28 видань 17 мовами), що вийшли мільйонними накладками (загалом понад 15 млн.) (Дані наведені зі статті О. В. Сухомлинської «Деякі аспекти еволюції сприйняття творчості В. Сухомлинського: дорога довжиною в 40 років») [15]. Це була колосальна праця, якщо врахувати, що до цього ніякої систематизації праць педагога за життя не було і все здійснювалося його дружиною вперше.

Ганною Іванівною було розшифровано чернетки листів, систематизовано переписку Василя Олександровича.

Ганна Іванівна написала спогади про В. О. Сухомлинського «Сила духу і розуму», де схарактеризувала основні складові педагогічної системи В. Сухомлинського крізь призму його біографії [14]. Ганна Іванівна входила до редакційної колегії п'ятитомного

зібрання творів педагога (1976–1977 рр.).

Саме дружина педагога після його смерті готувала до друку твори, що були на той час у рукописах, і саме завдяки їй з'явилися такі книги Василя Олександровича: «Як виховати справжню людину», «Розмова з молодим директором школи», «Листи до сина», «Сто порад учителю», а також тематичні збірники «Родительская педагогика», «Родина в сердце», «Мудрость родительской любви», «Книга о любви», значна кількість статей, – зазначає А. М. Борисовський у книзі «В. А. Сухомлинский» [1, с. 51].

Особливої уваги заслуговують наукові зусилля Ганни Іванівни Сухомлинської із систематизації праць й укладання бібліографічних покажчиків: їй довелося цілий рік тільки описувати праці, а потім ще дуже довго розбиратися в тому, що вже було опубліковано, а що слід підготувати до друку. Вона створила картотеку на всі твори педагога, склала списки праць В. О. Сухомлинського та про нього.

Біобібліографічні покажчики праць В. О. Сухомлинського, видання яких започаткувала Ганна Іванівна, дають найбільш повне уявлення про інтенсивність та глибину вивчення праць педагога. Вже тоді, у 70-ті роки ХХ ст. вона усвідомлювала значення творчості свого чоловіка [2; 4; 5]. За активної участі Ганни Іванівни було укладено три покажчики (1978, 1987, 2001) праць педагога і літератури про нього та його творчість [4; 2; 5]. У першому покажчику бібліографія налічувала 818 друкованих праць Василя Олександровича; у другому – вже 2211 позицій, включаючи не лише розширений і доповнений перелік праць педагога, а й покажчики літератури про нього; у третьому – 1090 публікацій з 1987 по 2000 рік. Всі три покажчики – «це результат копіткої праці сім'ї Сухомлинських (дружини – Ганни Іванівни та доньки – Ольги Василівни) з надрукованими матеріалами, багато яких знайдено шляхом глибокого бібліографічного пошуку» [3, с. 3]. «Те, що вона зробила, під силу хіба що цілому дослідницькому інституту», – переконана Ольга Василівна, адже більше десятка книг з невідомими раніше творами побачили світ завдяки праці Ганни Іванівни [10].

Саме стараннями Ганни Іванівни було підготовлено, систематизовано і передано в Центральний державний архів вищих органів влади та управління України великий архів Василя Сухомлинського (Ф. 5097). На сьогодні фонд налічує 1243 справи, зокрема монографії, дисертацію педагога і матеріали до неї, документи службової діяльності, листування з партійними, радянськими та громадськими організаціями, органами народної освіти, науковими установами та навчальними

зкладами, редакціями журналів і газет, видавництвами, ученими, громадськими діячами, вчителями з питань освіти, книги В. О. Сухомлинського, видані в СРСР і за кордоном, та книги про нього з 1944 по 1981 роки.

Після смерті педагога Ганна Іванівна стала головним ідеологом створення музею Василя Сухомлинського у Павлиші: ідея створити музей Василя Олександровича з'явилась у дружини педагога після його смерті у вересні 1970 р., була підтримана його колегами і зrealізована у вкрай короткий термін – менш ніж за 2 роки. Спочатку це був меморіальний куточок, потім розпочався збір документів, фотографій та інших матеріалів про життя та діяльність Василя Олександровича. І основну роботу здійснювала саме Ганна Іванівна. Багато ентузіастів та керівників різних установ надавали їй допомогу в організації музею: насамперед, це колектив учителів Павлівської школи, педагоги Онуфріївського району Кіровоградської області, працівники обласного відділу народної освіти та інституту удосконалення вчителів.

Саме Ганна Іванівна забезпечила цей музей основними фондами: у 1972 р. передала 1500 експонатів (особисті речі, фотографії, домашню бібліотеку, рукописи, щоденники (а їх було 3700 сторінок), усі видані в СРСР і за кордоном праці педагога, магнітофонні записи виступів перед 486 учителями, кінофільми про педагога тощо), склала перелік усіх речей, що знаходилися на робочому столі педагога. У лютому 1975 р. відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР (№ 85) музей набув статусу Державного педагогічно-меморіального музею Василя Сухомлинського.

Проблемами музею Ганна Іванівна переймалася до останніх років свого життя. В архіві музею зберігаються листи Г. І. Сухомлинської, у яких вона висловлювала конкретні зауваження і застереги. Наприклад, у листі до наступника Василя Олександровича – директора Павлівської середньої школи Миколи Івановича Кодака, Ганна Іванівна зазначала: «... Відносно музею. Мені здається, взагалі не в тому напрямі ведеться робота в ньому. Дуже багато турбот, праці, засобів, часу тратиться на зовнішнє оформлення й дуже мало на його зміст. У музеї його відвідувачів ... буде цікавити Сухомлинський не іконописний, а живий, його справи й думки. От про це, мені здається, і потрібно турбуватися, представити його як можна повніше й виразніше. Сухомлинському відразливі зовнішній блиск і мішура. І навряд чи він був би задоволений. Так поступово він зникає, справжній, справжній, живий, а залишається якийсь іконописний і в живописі,

а особливо в літературі ...» (1974) [19, с. 486].

У листі до наукової співробітниці музею Л. П. Філіпової Ганна Іванівна писала: «Радую Ваше бажання привести в систему матеріали, що перебувають у музеї. Безумовно, в ньому повинні бути найбільш достовірні й точні дані про видання праць Василя Олександровича, тому що багато товаришів, що працюють над книгами, статтями дисертаціями по Сухомлинському звертаються в музей. Але в цей час це зробити неможливо, тому що ніхто не має цих відомостей. Ні дані Книжкової палати, ні довідка Президії Верховної Ради не відбивають дійсних даних. У мене їх теж немає. Наявні в мене – неповні. Доти, поки я не одержу відповіді на свої листи-запити, і в мене їх не буде. Видавався Василь Олександрович (не тільки книги я маю на увазі, але й статті, казки) і в союзних республіках і автономних (наприклад Чуваській, Марійській, Татарській, Удмуртській), а матеріалів, що підтверджують ці відомості, в мене немає. І я не можу дати відомості свідомо невірні. Точно поки тільки одне: у В. О. Сухомлинського на грудень 1977 року видано 40 книг, брошур (без перекладу їх на мови народів СРСР і в зарубіжних країнах).

Р. С. Учора лист не встигла відправити, а сьогодні одержала план проведення заходів, присвячених 60 річчю від дня народження В. О. Сухомлинського. План гарний, якщо музей виконає його, це буде значним кроком уперед у роботі музею. Чи запишете ви радіопередачу «Бесіди із Сухомлинським», організовану Республіканським радіомовленням разом з письменником Б. С. Тартаковським за матеріалами його магнітофонних записів бесід з Василем Олександровичем? Усього буде 10 передач. Було вже 3. Записи радіопередач значно б збагатили музей живою мовою Василя Олександровича ... Як іде робота над книгою спогадів про В. О. Сухомлинського? Чи буде вона видана до ювілею? Чи буде виданий путівник по музею? ...» (1977) [19, с. 486]. Лише побіжне ознайомлення з текстами листів дає уявлення про небайдужість, глибину, системність, виняткову професійність, прогностичність Ганни Іванівни щодо діяльності музею.

Значно пізніше в експозиціях музею з'явився розділ «Учитель, дружина, мати», присвячений Г. І. Сухомлинській та її діяльності з вшанування пам'яті Василя Олександровича [9].

Ганна Іванівна все життя збирала видання робіт Василя Олександровича й літературу про нього. Її колекція творів Василя Сухомлинського й матеріалів про його творчість містила 3393 документів (особисті праці видатного педагога, видані українською

та 50 мовами світу, матеріали про його життя та творчість українською та багатьма мовами світу, відео- і фотодокументи), зібраних після смерті Василя Олександровича. Саме колекція Ганни Іванівни послужила основою для створення у 2002 р. Фонду В. О. Сухомлинського у Державній науково-педагогічній бібліотеці НАПН України. 24 квітня 2003 р. за підтримки родини було відкрито читальний зал Фонду В. О. Сухомлинського, що став науковою лабораторією для вивчення й популяризації його спадщини. Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України № 664-р від 5 листопада 2003 р. Державній науково-педагогічній бібліотеці України було присвоєно ім'я видатного педагога-гуманіста Василя Олександровича Сухомлинського.

Однак Ганна Іванівна про це вже не дізналась – померла за два місяці до цієї події: 8 вересня 2003 року. Поховали Г. І. Сухомлинську у смт. Павлиш, поруч з моголою чоловіка, трохи позаду. Так і у житті вона була весь час поруч, була другом, радником, опорою, інколи навіть й захисником. За свідченнями очевидців, Ганна Іванівна Сухомлинська була справжньою Берегинею родини, чуйною матір'ю, відданою дружиною, надійним помічником та соратником Василя Олександровича [7].

Справу її життя сьогодні продовжують донька (академік Ольга Василівна Сухомлинська) – співголова Всеукраїнської асоціації Василя Сухомлинського і внучка Леся (Л. В. Сухомлинська) – науковий співробітник сектору сухомліністики відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського.

Саме завдяки їхній праці у цьому ювілейному 2018 році вийшов шостий біобібліографічний покажчик творів педагога, у якому містяться описи й тих творів, упорядником яких була Ганна Іванівна Сухомлинська [6].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, здійснений аналіз життя, педагогічної і просвітницької діяльності Ганни Іванівни Сухомлинської як популяризатора спадщини Василя Олександровича дає змогу для висновку про те, що її життя було напруженим, цілеспрямованим, багатограним і надзвичайно плідним.

Освітньо-просвітницька діяльність Ганни Іванівни Сухомлинської у контексті розвитку вітчизняної педагогічної науки та освіти на сьогодні актуальна, викликає значний інтерес і потребує ґрунтовних досліджень. У перспективі наукового аналізу потребує роль Г. І. Сухомлинської в укладанні

біобібліографічних покажчиків, у побудові концепції державного педагогічно-меморіального музею В. О. Сухомлинського в Павлиші. Ім'я Ганни Іванівни Сухомлинської має зайняти достойне місце у вітчизняній педагогіці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Борисовский А. М. В. А. Сухомлинский: Кн. для учащихся / А. М. Борисовский. – М.: Просвещение, 1985. – 128 с.
2. В. А. Сухомлинский: Библиография / Сост. А. И. Сухомлинская, О. В. Сухомлинская. – Киев: Радянська школа, 1987. – 255 с.
3. В. О. Сухомлинський: біобібліогр. (2001–2008 рр.) / Акад. пед. наук України, Укр. асоц. В. Сухомлинського; упоряд. Л. М. Заліток. – Київ, 2008. – 195 с.
4. В. О. Сухомлинський: Бібліографія творів / уклад. Г. І. Сухомлинська, О. В. Сухомлинська. – Київ: Рад. шк., 1978. – 109 с.
5. В. О. Сухомлинський: Біобібліографія: 1987–2000 рр. / Уклад. Г. І. Сухомлинська, О. В. Сухомлинська. К.: КНЕУ, 2001. – 128 с.
6. Василь Олександрович Сухомлинський: до 100-річчя від дня народження : біобібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; упоряд.: О. В. Сухомлинська, Л. Д. Березівська, Л. І. Страйгородська та ін. – Вінниця: Твори, 2018. – 395 с.
7. Державний педагогічно-меморіальний музей В. О. Сухомлинського. Путівник. – Павлиш, 2008. – 50 с.
8. Замість некрологу «Віддана мені, як і я їй» // Освітнє слово. – 2003. – № 9. – С. 2.
9. Педагогічно-меморіальний музей В. О. Сухомлинського: путівник / Кіровоград. облас. ін-т післядиплом. пед. освіти ім. В. О. Сухомлинського, Пед.-мемор. музей В. О. Сухомлинського. – Павлиш, 2013. – 45 с.
10. Рябоконт Л. Педагогічне соло в сімейному супроводі / Л. Рябоконт // День. 2003. – 23 вересня. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/pedagogichne-solo-v-simeynomu-suprovodi>
11. Степанова О. Человека воспитывать можно только добром / Ольга Степанова // Україна-Центр. Всеукраїнський тижневик. – 2018. – 7 квітня. – Режим доступу: <http://uc.kr.ua/2018/02/06/cheloveka-vospityvat-mozhno-tolko-dobrom/>
12. Сухомлинский В. Наш педагогический коллектив / В. Сухомлинский // Народное образование. – 1963. – № 9. – С.34–42.
13. Сухомлинский В. А. Родина в сердце / В. А. Сухомлинский: сост. А. И. Сухомлинская, Л. В. Голованов. – М.: Молодая гвардия, 1980. – 175 с.
14. Сухомлинська Г. І. Сила духу і розуму / Г. І. Сухомлинська // Сучасники

В. О. Сухомлинського. – Кіровоград, 1998. – 260 с. – С.22–36.

15. Сухомлинська О. Деякі аспекти еволюції сприйняття творчості В. Сухомлинського: дорога довжиною в 40 років / О Сухомлинська // В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів: монографія / [О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, В. С. Курило, І. Д. Бех та ін.]. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – С. 74–96.
16. Сухомлинський В. О. Думки про шкільне виховання / В. О. Сухомлинський // Комуніст України. – 1968. – № 10. – С. 83–91.
17. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 283–582.
18. Тартаковский Б. С. Повесть об учителе Сухомлинском; Смерть и жизнь рядом: Повести. / Б. С. Тартаковский. – К.: Днипро, 1983. – 408 с.
19. Ткаченко З. Ю. Невичерпне джерело мудрості / З. Ю. Ткаченко // Педагогічний дискурс. – 2011. – № 10. – С.485–492.

REFERENCES

1. Borisovskij, A. M. (1985). *V. A. Sukhomlinskij*. [V. A. Sukhomlinskij]. Moscow.
2. *V. A. Sukhomlinskij: Bibliografija*. (1987). [V. A. Sukhomlinskij. Bibliography]. Kyiv.
3. *V. O. Sukhomlinskij: biobibliografija (2001–2008 rr.)*. [V. O. Sukhomlinskij: biobibliography. (2001–2008)]. Kyiv.
4. *V. O. Sukhomlinskij: Bibliografija tvoriv*. (1978). [V. O. Sukhomlinskij: Bibliography of works]. Kyiv.
5. *V. O. Sukhomlinskij: Biobibliografija: 1987–2000 rr.* (2001). [V. O. Sukhomlinskij: Biography: 1987–2000]. Kyiv.
6. *Vasyl Oleksandrovych Sukhomlinskij: do 100-ricchja vid dnia narodzhennia*. (2018). [Vasyl Oleksandrovych Sukhomlinskij: to the 100th anniversary of his birthday]. Vinnytsia.
7. *Derzhavnyi pedahohichno-memorialnyi muzej V. O. Sukhomlinskoho. Putivnyk*. (2008). [State Pedagogical-Memorial Museum V. O. Sukhomlinskij. Guidebook.] – Pavlysh.
8. *Zamist nevrolohu «Viddana meni, yak i ya yii»*. (2003). [Instead of the obituary «Devoted to me, like me to her»]. Kyiv.
9. *Pedahohichno-memorialnyi muzej V. O. Sukhomlinskoho: putivnyk*. [Pedagogical-Memorial Museum V. O. Sukhomlinskij. Guidebook]. Pavlysh.
10. Riabokon, L. (2003). *Pedahohichne solo v simeynomu suprovodi*. [Pedagogical solo in family support]. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/pedagogichne-solo-v-simeynomu-suprovodi>
11. Stepanova, O. *Cheloveka vospityvat' mozhno tol'ko dobrom*. [Man can only be brought up well]. Режим доступу: <http://uc.kr.ua/2018/02/06/cheloveka-vospityvat-mozhno-tolko-dobrom/>

12. Sukhomlinskij, V. (1963). *Nash pedagogicheskij kolektiv*. [Our pedagogical team]. Kyiv.
13. Sukhomlinskij, V. A. (1980). *Rodina v serdce*. [Motherland in the heart]. Moscow.
14. Sukhomlynska, H. I. (1998). *Syla dukhu i rozumu*. [Power of spirit and mind]. Kirovohrad.
15. Sukhomlynska, O. (2012). *Deiaki aspekty evoliutsii spryniatia tvorchosti V. Sukhomlynskoho: doroha dovzhynoiu v 40 rokiv*. [Some aspects of the evolution of the perception of creativity V. Sukhomlynskyi: road length of 40 years]. Luhansk.
16. Sukhomlynskyi, V. O. (1968). *Dumky pro shkilne vykhovannia*. [Thoughts about school education]. Kyiv.
17. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Narodzhennia hromadianyna*. [Birth of a citizen]. Kyiv.
18. Tartakovskij, B. S. (1983). *Povest' ob uchitele Sukhomlinskogo; Smert' i zhizn' rjodom*. [The story of the teacher Sukhomlinskyi; Death and life are near]. Kyiv.
19. Tkachenko, Z. Yu. (2011). *Nevycherpne dzherelo mudrosti*. [An inexhaustible source of wisdom]. Kyiv.

УДК 373.3-051:378.046-021.68

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПЕТРЕНКО Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: історія освіти, педагогічна спадщина В. Сухомлинського, гендерна педагогіка, організація освітнього процесу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PETRENKO Oksana Borysivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methodology of Education at the Rivne State University of the Humanities.

Circle of scientific interests: history of education, pedagogical heritage of V. Sukhomlynskyi, gender pedagogy, organization of educational process.

*Дата надходження рукопису 24. 07. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор В. Ф. Черкасов*

ПРИМАКОВА Віталія Володимирівна –

доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії і методики виховання, психології та інклюзивної освіти КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради e-mail: pran703@gmail.com

СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПОЛОЖЕНЬ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Ухвалення Закону України «Про освіту» 2017 року зорієнтувало освітян на виконання стратегічних напрямів реформування української освіти, зокрема шкільної початкової, зі змін у якій закономірно розпочалися трансформаційні процеси. Для окреслення чіткого курсу на нововведення міністерством було розроблено Концепцію «Нова школа. Простір освітніх можливостей» [1], щодо реформування середньої освіти та його базовий документ Концепцію середньої загальноосвітньої школи України [2]. У зазначених документах було окреслено стратегічні пріоритети реформаційного розвитку національної освіти України. Серед них основними визнано: орієнтацію на базові цінності розвитку освіти відповідно до світових тенденцій; модернізацію змісту освіти; реактуалізацію 12-річного терміну здобуття повної загальної середньої освіти, з огляду на визнання її єдиною можливою структурою української школи; запровадження інноваційного освітнього процесу через

застосування компетентнісно орієнтованих методик і технологій навчання та оцінювання результатів; професіоналізацію педагогічних працівників, здатних до впровадження нововведень.

Сьогодні багато теоретиків і практиків у педагогіці наголошують на тому, що освіта в Україні не задовольняє потреб дітей та їхніх батьків, державу і суспільство. У своїх публікаціях учені справедливо підкреслюють, що освіта ХХІ століття потребує нових підходів до розбудови галузі та реалізації вищезазначених пріоритетів. Водночас урахування історико-педагогічного досвіду минулого завжди було і залишається потужним ресурсом ефективної модернізації і вдалої трансформації системи. Тому закономірним вважаємо звернення до педагогічної спадщини В. Сухомлинського, 100-річчя якого святкує цього року все прогресивне співтовариство, оскільки ідеї та творчий внесок у світову теорію педагогіки й освітню практику багато в чому є суголосними